

منصور ملک عباسی

چهره‌ی پنهان معلمی

چهره‌ی معلم

اولین برخورد هر دانش‌آموز در آغاز سال تحصیلی یا شروع هر کلاس با چهره‌ی معلم است، چهره‌ی آرام و متبسم معلم می‌تواند آرامش و حس خوشایندی را به شاگردان منتقل کند. دانش‌آموزان ما مسئول نگرانی‌ها و ناراحتی‌های ما، که ممکن است حاصل برخوردهای ما در محیط‌خانه و خارج از خانه باشند، نیستند. برعکس چهره‌ی گرفته و ناخوشایند معلم می‌تواند باعث اضطراب، فراموشی و بالاخره عدم یادگیری و افت تحصیلی دانش‌آموزان شود.

اعتماد معلم

همدلی نه به معنی باج دادن به دانش‌آموز، بلکه درک شرایط دانش‌آموز و اعتماد کردن به اوست. به یاد دارم هنگام بررسی تکالیف در سر کلاس، یکی از شاگردان با اضطراب و نگرانی از واکنش من نسبت به نقص تکلیف خود، و قیعی را که شب گذشته برایش رخ داده بود، شرح داد. من پس از شنیدن کامل توضیحات او به گفته‌اش اعتماد کردم و در ذهنم خطوط نکرده که او راست نمی‌گوید و حرف‌هایش را پذیرفتم.

بسیاری از ما بر این تصوریم که معلمان و دبیران خوب هر کشور مسئولیت سنگین انتقال علوم را در حوزه‌ای که بر عهده دارند در حد امکان به شایستگی به انجام می‌رسانند و مخاطبان خود را به حدی از علم و تخصص می‌رسانند که معلمان و دبیران بعدی بتوانند راه آنان را ادامه دهند.

معمولاً معلمان زمانی خود را موفق می‌دانند که توانسته باشند زوایای آشکار و پنهان حوزه‌ی علمی خود را به خوبی تبیین و دانش‌آموزان را در آن حوزه به طور نسبی سرآمد کنند (آموزش رسمی). اما آموزگاران، معلمان، دبیران، استادان و هر کس که در مقام تعلیم و تربیت است، چهره‌ی پنهان دیگری نیز دارد که تأثیر بسیار ماندگار می‌گذارد و آن آموزش‌های پنهانی است که در روح و جان متعلمان می‌نشیند و در تکوین شخصیت آنان بسیار کارساز است.

ممکن است آموزش‌های ظاهری و علمی معلمان پس از مدتی کم‌رنگ شده در خاطره‌ی دانش‌آموزان نماند، لیکن ابعاد روحی معلمان در شکل‌دهی شخصیت فرزندان مدرسه نقش خود را به خوبی بازی می‌کند. از این رو بر آن شدم با تکیه بر این آموزش‌های عمیق ولی پنهان خاطرات چندی از دوران معلمی خود را بازگو کنم تا بیش از گذشته معلمان و همکاران عزیز ما به این نقش چهره‌پردازی روح متعلمان خود توجه و آگاهانه‌تر عمل کنند.

آنچه برای دانش آموز مطلوب است، این است که آنان احساس کنند در فرایند یاددهی-یادگیری به گونه‌ای شرکت داده می‌شوند

احساس آرامش را در او یافتیم و برای این که این حس اعتماد من نسبت به او حفظ شود و صداقتش نزد من دایمی باشد، دیگر نقص تکلیف از او ندیدم. بعدها فکر می‌کردم، دیدم علاوه بر این که این روش باعث آرامش دانش آموز می‌شود، به او حُسن ظن داشتن به دیگران را در زندگی می‌آموزد.

عدالت جویی معلم

عدالت جویی به چه معنی؟، یکی از رفتارهای غیر اصولی معلم که تأثیر بسیار عمیق و در عین حال مخرب در روح دانش آموزان می‌گذارد، تفاوت قایل شدن معلم است، برخورد بدون منطق و غیریکسان با رفتارهای مشابه دانش آموزان، توجه بی‌اندازه به دانش آموزان خاص و سوگل کلاس، سؤال نکردن از تعدادی از شاگردان، تنبیه‌های مختلف بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی، و توجه نشدن دانش آموزان در این زمینه می‌تواند فاصله زیادی را بین معلم و شاگردانش ایجاد کند. باید دانش آموزان به این باور برسند که عکس‌العمل زیبا یا خشن معلمان بر اساس یک منطق، قابل درک و توجیه پذیر است و در برابر او هیچ دانش آموزی فرق نمی‌کند و تبعیض قایل نمی‌شود. عکس‌العمل‌های مبهم و غیرقابل پیش‌بینی، جو نامطمئن و اضطراب‌آوری را در کلاس حاکم می‌کند که مستقیماً بر یادگیری اثر می‌گذارد.

فداکاری معلم

از رمز و رازهای معلمی که می‌تواند بین شاگرد و معلم ارتباطی عمیق و پیوند ناگسستنی به وجود آورد، درک این نکته است که دانش آموز دریابد معلمش برای او و شاگردان کلاس فداکاری می‌کند.

انجام کارهایی خارج از وظیفه‌ی یک معلم که دلسوزانه و از سر محبت برای ارتقای کلاس است، در دانش آموزان شیفتگی، احترام، و علاقه‌ی استواری پدید می‌آورد که معلم می‌تواند در این فضا ساختار روحی و روانی دانش آموز خود را تصحیح کند.

به خاطر می‌آورم معلمی داشتم که هر زمان که از ما آزمون می‌گرفت همه‌ی ما بی‌صبرانه در انتظار نتیجه‌ی آن بودیم. این معلم فداکار همان شب تا دیر وقت و با دلسوزی تمام برگه‌های امتحانی را تصحیح می‌کرد و فردای آن روز به ما برمی‌گرداند در حالی که نمرات را با دقت فراوان و توضیح بر اشکالات روی ورقه‌ها درج کرده بود. گرچه او می‌توانست تا هفته‌ی بعد این کار را به تعویق اندازد.

حال که من خود یک معلم شده‌ام در بین کارهای معلمی می‌گردم تا ببینم چه کار غیرموظفی را برای آرامش و آسایش شاگردانم می‌توانم انجام دهم. به یاد دارم در درس روش تدریس دانش آموزان استثنایی و عقب مانده، با تلاش و پیگیری زیاد موفق شدم یک معلم با تجربه را، که

در مدارس استثنایی کار می‌کرد، به کلاس برده از او بخواهم جلسه‌ای را برای دانشجویان برگزار کند. در پایان کلاس احساس کردم بیش از آن که دانشجویان از کار خوب و مشکل‌گشای این دبیر با تجربه قدردانی کنند، با نگاه عمیقی که به من داشتند عمق احترام آن‌ها را به خود دریافتم. این تجربه برای خود من نیز جالب بود.

فعال بودن معلم

معمولاً دانش آموزان از معلمی که یکسره سر کلاس حرف می‌زند و یک تنه بار تدریس را بر عهده می‌گیرد و بقیه‌ی کلاس، ساکت و آرام فقط شنونده باشند رضایت ندارند، گرچه چنین معلمی، همه‌ی زحمات یاددهی-یادگیری را خود بر دوش می‌کشد و ظاهراً خیلی انرژی خرج می‌کند.

آنچه برای دانش آموز مطلوب است، این است که آنان احساس کنند در فرایند یاددهی-یادگیری به گونه‌ای شرکت داده می‌شوند. و این هنر یک معلم است که بتواند از قبل سناریویی طراحی کند که اهداف مهم درس را به صورت سؤالی درآورده، هم‌چون توپ فوتبال به وسط زمین کلاس بفرستد. حال این دانش آموزان هستند که برای حل آن مسئله، طرحی را که به نظرشان می‌رسد ارائه کنند و معلم فعال و آگاه است که بحث‌ها و راه‌حل‌ها هدایت کند تا به نتیجه برسد.

چند نکته‌ای که در چنین کلاسی باید رعایت شود:

* از بایدها؛ این که اگر پاسخی یا ارائه‌ی طریقی هر چند ناقص از سوی دانش‌آموزی مطرح شود به همان اندازه که صحیح است او را تشویق کنیم و به او پاداش مناسب بدهیم.

با تعدادی خاص از دانش‌آموزان درگیر بحث و گفت‌وگو نشویم بلکه براساس عدالت خواهی که قبلاً اشاره شد به همه‌ی کلاس توجه و همه‌ی کلاس را درگیر بحث و گفت‌وگو کنیم.

* نبایدهای: کلاس فعال این که به هیچ وجه در برابر پاسخ اشتباه یا ارائه‌ی غلط یک راه‌حل، عکس‌العمل منفی نداشته باشیم بلکه با یک کرامت و بزرگواری از خطای ذهنی و مهارتی دانش‌آموز تغافل کرده، به عنوان یک نظر از پاسخ او گذشته و به نظر دیگر دانش‌آموزان توجه کنیم.

بدترین شکنجه‌ای که برای یک دانش‌آموز در کلاس متصور است، تحقیر در جمع یا نصیحت شدن در میان هم‌سالان است. بی‌توجهی به این نکته ارتباط شاگرد را با معلم قطع می‌کند و دیگر دانش‌آموز حاضر به شرکت در یک کلاس فعال نخواهد بود.

ارزش‌گذاری معلم

دانش‌آموزان در کلاس یا خارج از کلاس فعالیت‌هایی را به شکل‌های مختلف از خود بروز می‌دهند. و اصطلاحاً تولید می‌کنند، دفترنویس (تکالیف)، انجام کارهای دستی و

تولید برخی دست‌سازه‌ها و آوردن آن به کلاس، انجام پروژه، ارائه‌ی یک کار تحقیقی، ارائه‌ی یک راه‌حل، اظهار نظر، مسئولیت‌پذیری و انجام آن مسئولیت و... ما در جایگاه یک معلم هیچ‌گاه شایسته نیست که در اولین برخورد با ارائه‌ی این‌گونه فعالیت‌ها، ابتدا به اشتباهات، مشکلات، و ایرادات آن کار توجه کنیم، برعکس ضرورت دارد به نکات و نقاط مثبت آن کار توجه و علاقه نشان دهیم؛ مثلاً با بیان این که برای انجام این کار چه قدر وقت گذاشته‌ای، از چه کسانی کمک گرفته‌ای، و خلاصه لحظاتی درباره‌ی جنبه‌های مثبت کار انجام شده صحبت کنیم. در این حالت دانش‌آموز به یک اعتماد به نفس از توأمندی‌های خود می‌رسد.

دیگر دانش‌آموزان نیز ترغیب می‌شوند که فعالیت‌های خارج از کلاس و اضافی انجام دهند، چرا که به تلاش آنان ارجحیت داده می‌شود. چنانچه اشکال بارز و غیرقابل اغمازی در کار بود می‌توان از دانش‌آموزان خواست که آن‌ها نیز اظهار نظر کنند. معلم می‌تواند معایب کوچک را نیز خود در خارج از کلاس به‌طور صمیمی و دلسوزانه به دانش‌آموز گوشزد کند. تا به این ترتیب به کرامت انسانی او لطمه‌ای وارد نشده باشد.

نتیجه

در کنار آموزش‌های رسمی، که

همان تدریس حوزه‌ی مشخص علمی و بر عهده‌ی معلم است، چنین معلمی توانسته است ابعاد شخصیتی صحیحی را در وجود دانش‌آموز ماندگار کند.

فرمول‌های ریاضی، راه‌حل‌های مسایل، اسامی مکان‌ها و اشخاص و بسیاری دیگر از آموزه‌های رسمی ممکن است پس از مدتی در ذهن دانش‌آموز کم‌رنگ شده، پاک شود، لیکن، منش و شخصیت متعادل و مطلوب یک معلم، توانسته است یک انسان متعادل، خیراندیش، فداکار، خوش‌نیت و بزرگواری تربیت کند. توجه داشته باشیم که دانش‌آموزان ما، امانت‌های خداوند، و نهال‌های نوپایی هستند که رفتار و کردار ما مستقیماً احساسات و عواطف و سپس عقل و منطق و بالاخره روح آنان را متأثر می‌کند و حقایقی را نهادینه می‌کند؛ از این رو مناسب است در همه‌ی رفتارهای خود از تنبیه و تشویق گرفته تا قضاوت‌ها، موضع‌گیری‌هایی که تا کنون داشته‌ایم را بازنگری کنیم.

پایان بخش این بحث گفتاری از حضرت علی علیه‌السلام است که نشان‌دهنده‌ی نگاه والای آن حضرت به متعلمان است:

آن‌کس که خود را تعلیم دهد و ادب آندوزد، شایسته‌تر به تعظیم است از آن‌کس که دیگری را تعلیم دهد و ادب آموزد.*

زیرنویس

* نهج‌البلاغه، سیدجعفر شهیدی، حکمت ۷۳.